

Кобо Абe

ЧУЖДО ЛИЦЕ

София, 2025

Преводът е направен по изданието:

他人の顔 (TANIN NO KAO)

© 1964 安部公房 (KOBO ABE)

Bulgarian translation rights arranged with the Estate of Kobo Abe
through Japan UNI Agency, Inc., Tokyo

© Издателство „Изток-Запад“, 2025

Всички права запазени. Нито една част от книгата не може да бъде
размножавана или предавана по какъвто и да било начин без из-
ричното съгласие на издателство „Изток-Запад“.

© Дора Барова, превод, предговор, 2025

© Тереза Василева, превод на послеслова, 2025

ISBN 978-619-01-1652-3

КОБО АБЕ

ЧУЖДО ЛИЦЕ

Превод от японски
Дора Барова

ПРЕДГОВОР

ЧОВЕКЪТ И МЯСТОТО МУ В ОБЩЕСТВОТО

Когато кореспондент на „Литературная газета“ в разговор с Кобо Абе отбелязва, че някои критици откриват в творчеството му черти на сходство с Кафка, Абе отвръща: „На ваше място аз бих казал по-скоро на Гогол“, стремяйки се може би да подчертае реалистичната основа на картините, създадени със силата на художественото му въображение, по пътя на сближаването им с фантастиката на Гогол.

Философските романи на японския писател Кобо Абе се потапят в самата същност на съвременните разгорещени спорове за личността и нейните взаимовръзки с обществото. Повествованието им – увлекателно, емоционално наситено и дълбоко предметно – във всеки критичен момент, във всяка кризисна точка в съдбата на героя се оказва обвито с безброй смислови слоеве, превръща се в една необятна алегория, в библейска притча за правото на човека на неповторима индивидуалност, за неговия дълг и отговорност пред заобикалящите го, за личната и обществената негова свобода. Зад графичната им яснота се възправя цял свят от обществени, морални и психологически проблеми, в нея се крие необикновеното своеобразие на тези подробни до педантизъм авангардни произведения, удостоени с искрения и заслужен интерес както на читателите в Япония, така и на тези, намиращи се далеч извън пределите на нейните национални граници.

Кобо Абе е роден през 1924 г. в Токио в семейството на лекар. Скоро след неговото раждане семейството заминава за Манджурия. В Мукден бащата на Абе постъпва на работа в една от клиниките на Медицинския институт.

През 1943 г., в самия разгар на войната, Абе заминава за Токио и по настояване на баща си постъпва в Медицинския

факултет на Токийския университет. Но след година той се връща в Мукден, където го заварва капитулацията на Япония. По същото време умира и баща му и крахът на Японската империя съвпада за него с краха на семейството му, останало без средства за съществуване. През 1946 г. Абе се връща окончателно в родината и продължава образованието си, но парите не му стигат, пък и перспективата да стане лекар не го очарова особено. Две години по-късно той все пак успява как да е да завърши университета и да получи диплома. Последният изпит по специалността е най-трудният и професорът, който знае за отвращението на Абе към медицината, се съгласява да го изпита едва след като получава твърдото му обещание, че никога няма да упражнява лекарската професия.

Кобо Абе започва да пише още като студент, когато под перото му се раждат предимно разкази. Но първото забелязано от критиката негово произведение е повестта „Стена“, удостоена с най-авторитетната в Япония литературна награда „Акутагава“ за 1951 г. Тя и последвалите я творби на писателя му донасят много бързо световна известност. В какво се крие причината за тази известност? Някои японски критици са склонни да я търсят в космополитичния характер на неговото творчество, твърдейки, че човек може да възприема романите на Абе, без да е запознат дори с японските художествени традиции. Особено горещи са дискусиите за творческия метод на Кобо Абе. Едни виждат в него последователя на екзистенциализма, „японския Кафка“, други го отнасят към реалистите, обогатили съвременната японска литература с нови изобразителни възможности. Споровете се ограничават главно в кръга на проблема за връзката или по-скоро за съзнателното и окончателно скъсване на писателя с националните художествени традиции. В неговите произведения липсва хармонията между стихията и човека, равновесието между тях е безвъзвратно нарушено. Природата е звяр („Пясъкът се впиваше в тялото като кръвожаден звяр“), намерилото толкова изящни сравнения в класическата поезия кукуригане на петела звучи като удар по ламарина. В граничещите понякога с парадокс романи на Абе читателят губи почва под краката си, обърква се от безбройните решения на автора, остава озадачен, раздразнен и готов вътрешно дори да протестира, че не открива в тях онова „истински японското“, традиционното и дълбоко националното, което му разкриват

произведенията на Кавабата и Танидзаки. Светоусещането на героите на Кобо Абе носи белезите на настъпилите в съзнанието на японца – рожба на съвременното индустриално общество – промени. Техният подход към природата е пределно рационален. Прелестта ѝ те долавят във физическата хармония и точността или напротив, в безжалостната съпротива на човека да я опознае. Светът за тях – това е арената на човешката дейност.

Интензивното и съпроводено с постоянно взривяващи се противоречия развитие на капиталистическите отношения в съвременна Япония, износването на човешката личност в стандартизираното до крайност материално и духовно производство – това са параметрите, в които се разполага творческата биография на Кобо Абе, това е предпоставката за неговото своеобразно виждане на света. Абе руши традициите на националната литература, за да ги замени с нови, наложили правото си на съществуване благодарение на настъпилите промени в света и в съзнанието на хората.

Произведенията на Кобо Абе не отразяват живота в Япония в цялата му пълнота и многообразие. По-скоро в плана на духовната самота на индивида писателят разглежда съвсем тясно темата за конфликта на човека и враждебното нему високоразвито индустриално общество. На нейното третиране са посветени повечето от творбите му и преди всичко неговата своеобразна трилогия „Жената в пясъците“ (1962), „Чуждо лице“ (1964), „Изгорената карта“ (1967).

Центърът ѝ е опитът на човека да намери опора в живота. Всеки ден и час той тръпне от очакването, че обществото ще му нанесе удар. Да се бори или да се подчини? Да действа или да се смири? Това са най-сложните и най-мъчителни въпроси за героите на Абе.

Насилствено са бутнали човек в пясъчната яма и са го обрекли да изгребва до края на живота си пясъка, за да не загине, затрупан под него. Такава, казано съвсем схематично, е завръзката на романа „Жената в пясъците“. Разединен със света и изтръгнат от жизнените му връзки, човекът се оказва в затвор – това е една от най-разпространените ситуации в новата световна литература. Ямата на Абе е подземие на Достоевски или заразеният от чума град на Камю. Писателите са се обръщали и обръщат към такова крайно – на границата

между живота и небитието – състояние, подлагайки на изследване психофизиологичните свойства на личността. Едни го правят, за да докажат колко безпомощна и безполезна е тя – човешката личност – и колко лишени от смисъл са всички земни дела. Други, напротив, търсят изворите на мъжествения стоицизъм на изправения пред лицето на вечната опасност човек. „Адът, това са другите“ – казва Сартър. На пръв поглед сякаш в пълно съответствие с тази идея Кобо Абе рисува картината на мъчителните взаимоотношения на Ники и Жената, събрани заедно по сляпата воля на случая. В този роман обаче авторът успява да намери разумно и реалистично решение на конфликта „личност – обкръжение“ и Ники Джумпей стига до прозрението, че човек е нужен на хората, че той е социалнозначим.

Героят на романа „Изгорената карта“ търси за себе си изхода в едно напълно безсмислено и безперспективно бягство. Животът според него предлага монотонно съществуване. Впрегнати във всекидневието, хората безропотно го влачат до сетния си ден, като се мъчат да се отдръпнат от обществото, да се самоутвърдят в своята тясна черупка. Объркал целта и средството, човекът се мъчи да избяга в нов живот. Героят изчезва. Всеки от героите на произведението таи в душата си мисълта за този нов живот, носи в себе си частица от безследно изчезналия.

За разлика от Ники Джумпей, героят на „Чуждо лице“ не иска да разбере, че няма сила, която да е в състояние да удържи човека на повърхността на живота, ако той е обладан от егоизъм и желание да се самоутвърди, като игнорира околните и застава над обществото.

В резултат на дълбоко изгаряне лицето на героя – химик – е обезобразено. Неговото уродство, смята той, пречи на взаимоотношенията му с хората, прекъсва навеки пътеката между него и обществото. Възможността отново да я прокара, да се спаси ученият вижда само в маската, която да скрие грозотата му. Отначало той дори не подозира, че мисълта за маската се е родила у него като резултат от желанието му да избяга от самия себе си, от стремежа да престане най-сетне да играе чужда роля. Но той още не познава природата на тая маска. Едва покъсно иде прозрението му, че всички хора затварят прозореца на душата си с маска от плът. А това му дава право да мисли, че

и неговата маска може да поеме върху себе си задачата да скрие истината и самата тя да изглежда като истина. Също като странните имагинерни числа, които, повдигнати на квадрат, стават отрицателни. Тоест ако сложиш една маска върху друга, все едно си избобщ без маска.

За героя е трудно още в самото начало да предвиди в какво ще се обърне спасителната мисъл да си направи маска, да си сътвори изкуствено лице за „малък маскарад“, с който просто да запълни прекалено дълго проточилия се в живота му антракт. Но когато я поставя на лицето си и вперва поглед в огледалото, онова, което вижда в него, „чуждото лице“, го изпълва с ужас заради хилядите асоциации, които събужда в душата му.

Образът на маската в романа синтезира един сложен комплекс от нравствено-философски и социални проблеми, които понятията „лице“, „личност“, „обезличаване“, „маска“ затварят в един кръг.

Лицето на човека – това е неговата съвест. Затова, като скрива „тънкия слой кожа – истинското лице“, героят скрива съвестта си. Маската скрива от другите истинската му същност, но започва да живее свой собствен и неподчиняващ се на волята му независим живот. Изолиран от хората, у химика се задълбочава мъчителното чувство на самота, разпалва се желанието да отмъсти за унижението, на което е подложен. Към жена си той изпитва все същото онова смесено чувство „любов – омраза“, което питае към човечеството въобще. То ту го кара да изпада във фанатична мизантропия – всички хора са врагове, ту да се самоуспокоява с идеята, че загубата на лицето е обща съдба на всички съвременни хора. В душата му настъпва трагичен разрыв, пагубна двойственост на намеренията, която ще го доведе впоследствие до пълна нравствена деградация. Властната, високомерна и цинична маска – неговият двойник – ще го подчини напълно на своята воля.

Тя донася на героя сладостното чувство за пълна свобода. Той няма търпение да се възползва от нея, да започне да я „харчи“, макар и да съзнава, че ако освободи себе си от всички духовни връзки и се отдаде на „пълната свобода“, много лесно ще стане безкрайно жесток. Прекъснал своите социални връзки, героят се смята свободен от всякакви морални задължения. Той е вече вън от обществото и вън от контрола на собствената си съвест. От пълната деградация го отделя

само една крачка, която героят не се колебае да направи. В образа на случаен непознат той съблазнява жена си и създава абсурдния триъгълник „той“, „тя“, „маската“.

Триъгълникът може да се разкъса само с цената на безсърдечно убийство. Оръжието ще бъдат адресираните до жена му записки на героя, мъчителната изповед на човека, изгубил своето лице, въобразил си, че на света няма нищо по-висше от собственото Аз, и стигнал до границата, отвъд която го очаква съдбата да се превърне в чудовище.

Всеобщ маскарад, хаос, пълно разпадане на връзките между хората. Всички стават жертва на отчуждението, на „абстрактните човешки отношения“: ето формулата, към която непрекъснато се връща героят. Но виновен ли е той? Кобо Абе не предлага отговор. Такъв отговор изобщо няма. Не го крият и думите на романа: „Да, не ми пробутвайте на мен вината... Аз мразя хората... Аз нямам намерение да се оправдавам пред когото и да било.“

Не е трудно да се забележи, че повечето от основните мотиви в романа „Чуждо лице“ – самотата и отчуждението, проблемът за вината, свободата на личността и обществото – са доста сходни с категориите на философията и художествената практика на екзистенциализма, Кобо Абе обаче оспорва някои от тези категории. За типичния герой на западната литература самотата идва от факта, че на света съществува само „моего Аз, а всичко останало „не е мое“, а „чуждо“. Героят на Кобо Абе е също безкрайно самотен, но не поради абсурдността на човешкото съществуване, а по силата на съвършено конкретни и социални в основата си обстоятелства. Авторът не само художествено констатира отчуждението, а прави и опит да разкрие обществените корени на това психологическо състояние.

По-различно от екзистенциалистите решава той и въпроса за свободата. В своите произведения Абе не само подлага на съмнение неограничените възможности на „абсолютната свобода“, но е и категоричен, че при известни обстоятелства тя неизбежно се превръща в своеволие и индивидуализъм, който всъщност е дълбоко чужд на японския национален характер.

В творбите си Кобо Абе непрекъснато се връща към проблема за отчуждението и самотата на човека, притиснат в обществото на заобикалящите го и лишен от възможността да остане и за минутка сам със себе си. Спонтанно се налагат асо-

циациите със старата японска картина „Адът на самотата“. На нея са изобразени много летящи хора. Те се блъскат, притискат се един о друг, изпреварват се, но всеки е сам. Това са душите на грешниците, обречени на вечна самота – самота душевна, и в този смисъл много по-мъчителна и страшна от физическата. В повечето случаи ситуациите, станали причина за откъсването на героите на Абе от обществото и пълното им отчуждаване от хората, са на пръв поглед фантастични, немислими, нереални. И все пак той никога не прекрачва границата, отвъд която изкуството не е вече реалистично, макар и да подкрепя мнението, че въпросът за заслуженото място на човека в обществото излиза извън рамките на социалния строй и че дори в едно идеално общество на бъдещето възникналите при общуването между хората конфликти, вместо да изчезнат, ще станат още по-остри и неразрешими. Съзнавайки ясно опасността от тълкуването в по-широк смисъл на понятието „свобода“, Кобо Абе все пак е склонен да се съгласи с отвлеченото и доста наивно решение. „Свободата е може би като силно действащо лекарство – разсъждава героят на „Чуждо лице“, – в малки дози лекува, а в големи действа противоположно.“ По-важен е, разбира се, подходът към нея, а не нейното дозиране. Някои субективистични схващания на писателя се долавят и в разсъжденията му за всеобщата вина, за всесилното и проникващо навред и във всичко зло, в мисълта му за разрушителните инстинкти, заложили в природата на човека.

С произведенията си Кобо Абе се включва в обсъждането на въпроса за утвърждаването на човешката личност в обществото. Войната е причина за дълбоки преобразувания в съзнанието и душите на хората и социолози и психолози разсъждават за неизбежното отчуждаване на личността в индустриалното общество, за задълбочаващата се криза на собственото Аз. Литературата и изкуството във всички негови форми и проявления трескаво търсят отговора на проблема за загубената идентичност, за напълно опустошената индивидуалност. С романа „Чуждо лице“ Кобо Абе се намесва в спора за съдбата на личността, като намира един удивително конкретен образ – образа на учения химик без име. Той е загубил и външността си. Това неимоверно задълбочава представата за неговата абсолютна анонимност; пък и епизодичните герои на страниците на романа изпълняват подчинена и напълно

служебна роля и тяхното мимолетно присъствие сякаш още повече засилва чувството на самота и безнадеждна обреченост на главния герой.

Романите на Кобо Абе разказват много за Япония. Но в тях е казано и много за онова, което вълнува хората не само в Япония. Казано е силно и убедително. В това е може би причината за световната известност на писателя, причината да бъдат произведенията му преведени на почти всички европейски езици и да се четат и препрочитат в повечето страни по света. Ето че и нашата взискателна читателска публика получава възможността за пръв път да се срещне с един от най-големите японски съвременни прозаисти, да вникне в широкия замисъл, трезвата и дълбока човечност на романа му „Чуждо лице“ – синтез на философско-естетическите възгледи на твореца и човека Кобо Абе.

Дора Барова